

Luotosta luottoon

Velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä

KATI RANTALA & HETA TARKKALA

Johdanto

Syksyllä 2008 alkanut kansainvälinen finanssi-
kriisi ja sen vaikutukset Suomen reaalityalouteen
ovat lisänneet lomautuksia ja irtisanomisia, jot-
ka rasittavat monia kotitalouksia. Se lisää yhteis-
kunnan paineita auttaa taloudelliseen ahdinkoon
joutuneita. Yksityishenkilöiden velkaongelmat al-
koivat monen vuoden laskevan suuntauksen jäl-
keen kuitenkin lisääntyä jo vuosien 2005 ja 2006
aikoihin (Rantala & Tarkkala 2009).

Velkaongelmien luonne oli syksyllä 2008 nou-
sukauden päättyessä hyvin erilainen verrattuna
1990-luvun lama-aikaan, jolloin puhuttiin erityi-
sesti yritysveloista, takaaajista ja työttömyydestä.
Viime vuosina ongelmat ovat keskittyneet vakuu-
dettomien luottojen käyttöön (Rantala & Tark-
kala 2009). Luottojen ylenpalttisesta kuluttami-
sista voi syntyä nopeasti pitkäaikaisia, konkreetti-
sia ja vakavia seurauksia. Pikavipit, kulutusluotot
ja muu luottojen käyttö ovat nostaneet esille uuden-
laisia velkaongelmille alttiita riskiryhmiä sa-
malla, kun luottojen käytön normatiivinen sään-
tely on minimaalista. Ilmiöstä on hajanaista sel-
vitys- ja tutkimustietoa.

Kuluttajaviraston (2008) tekemä kysely velka-
neuvojille muutoksista velkaantumisen syistä ker-
too, että holtittomuutta, taloudenhallinnan osaa-
mattomuutta tai motivaation puutetta (kaikki sa-
maa kategoriaa) ilmenee yleisesti sekä erityisesti
alle 30-vuotiailla. Lisäksi addiktioiden arvellaan
lisääntyneen vahvasti velkaongelmien ja köyhyy-
den syinä kohtalaisesti. Risto Kaartinen ja Ja-
ana Lähteenmaa (2006) ovat todenneet, että sii-
nä missä kulutusluottoja otetaan kaikissa tulo-
ja työmarkkina-asemaryhmissä, pikavipit niiden

yhtenä alalajina kohdentuvat erityisesti työttö-
miin, yksinhuoltajiin ja huonotuloisiin. Huono-
osaisuus ja pienituloisuus voi johtaa velkaantu-
miskierteeseen, jonka viimeisessä vaiheessa velkaa
otetaan velan päälle (Kaartinen & al. 2009). Eli-
sa Valkaman ja Vesa Muttilaisen (2008, 49) mu-
kaan pikaluottojen takia maksuvaikeuksiin jou-
tuu tyypillisesti ”20–24-vuotias mies, jolla on vä-
hintään yksi 100–150 euron maksamaton pika-
luotto”, kun aineistona olivat pikaluottoihin liit-
tyvät velkomustuomiot elokuussa 2007. Naisten
osuus korostui vanhemmissa ikäryhmissä. Velal-
isia asui suhteessa asukasluukuun eniten Pohjois-
ja Itä-Suomessa eli Suomen köyhimmillä alu-
eilla. (Mts. 47–48.) Jaana Lähteenmaan ja Tei-
ja Strandin (2008) tutkimuksessa on puolestaan
selvinnyt, että kaikkia Suomessa pelattavia raha-
pelejä pelataan lainarahalla.

Tässä artikkelissa 2000-luvun ensimmäisen
vuosikymmenen lopun tyypillisiä, luottojen käyt-
töön liittyviä velkaongelmia tarkastellaan kokoa-
vasti tietopohjan aukkoja täydentäen. Millä ta-
voim velkaongelmat ja niiden muotoutumisen dy-
namiikka koskettavat eri väestöryhmiä? Mitä ti-
lanne kertoo paitsi muutoksista kulutuskäyttä-
ytymisessä, myös yksilön, markkinoiden ja yhteis-
kunnan välisessä suhteessa? Entä miten tämän
päivän velkaongelmia kyetään hoitamaan? Ana-
lyysin perustana on neljätoista haastattelua, jois-
sa on selvitetty velkaongelmien parissa toimivien
asiakastyötä tekevien näkemyksiä tilanteesta syk-
sillä 2008, juuri ennen finanssikriisiä. Lisäaineis-
tona on 18:n vakuudetonta luottoa tarjoavan yri-
tyksen markkinointiretoriikka.

Elämäntapa- ja piilovelkaantumista luottoyhteiskunnassa

Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen Suomessa 1980-luvulla uudisti ja voimisti luottomarkkinoita siten, että lisääntyvään luotonantoon alkoi yhdistyä kuluttajien hallitsematonta velkaantumista. Siten velkaongelmista on tullut lähtemätön osa nykyaikaisia luottomarkkinoita, eikä niitä voi pelkistää erityiseen talouskriisiin. (Mutttilainen 2002, 250.)

Kotitalouden tai yksilön velkaongelman yksiselitteinen määrittely on kuitenkin vaikeaa. Karkeana lähtökohdana pidetään usein sitä, että velkaongelma perustuu henkilön subjektiiviseen arvioon siitä, kuinka hän kykenee suoriutumaan maksusitoumuksistaan (Mutttilainen 2002, 8–11). Ulkopuolisen näkökulmasta velkaongelma oireilee kuitenkin jo, kun vanhaa velkaa maksetaan uudella, vaikka henkilö itse kokisi vielä pärjäävänsä. Velkaongelmana voidaan pitää myös tilannetta, jossa maksusitoumusten takia varat eivät riitä kunnolla arjen välttämättömiin kuluihin tai jossa elintarvikkeita joudutaan ostamaan kalliilla lainarahalla.

Velkojen ja velkaongelmien lisääntyminen

Vaikka suurikaan velka ei välttämättä muodosta velkaongelmaa, velkaantuminen lisää rasitetta kotitalouksille. Se on lisääntynyt voimakkaasti 2000-luvulla.¹ Asuntolainat muodostavat euro-määräisesti suurimman osan suomalaisten veloista, mutta kulutusluotto on yleisin yksityishenkilöiden käyttämä luottomuoto. Kulutusluotolla tarkoitetaan ”luottoa, jonka elinkeinonharjoittaja sopimuksen mukaan myöntää tai lupaa myöntää kuluttajalle lainana, maksunlykkäyksenä tai muuna vastaavana taloudellisena järjestelyinä” (Kuluttajansuojalaki 7:1). Useimmiten kulutusluotolla tarkoitetaan kuitenkin kerralla otettavaa rahanlainaa, jolla on suhteellisen lyhyt takaisinmaksuaika ja joka on tarkoitettu kulutushyödykkeiden

tai palveluiden hankintojen rahoittamiseen. Velalla ostamisesta on näin tullut ympäröivän markkina- ja rahoitusjärjestelmän tuottama, ajan hengessä elävän ihmisen legitimi elämäntapa. Vuonna 2007 kulutusluottoja oli 1 068 000 asutokunnalla. Keskimääräinen velkamäärä oli 17 340 euroa. (Tilastokeskus, velkaantumistilasto.)²

Osana kulutusluottoja pienlainojen myöntäminen alkoi vuonna 2005, ja toimiala kasvoi erityisesti vuonna 2006. (Tilastokeskus, luottokanta). Vuonna 2008 ensimmäisen puolen vuoden aikana uusia pikaluottoja myönnettiin reilun 88 miljoonan euron verran. Määrä on pieni suhteutettuna kaikkiin myönnettyihin kulutusluottoihin: vuoden 2008 ensimmäisellä neljänneksellä uusia pikaluottoja myönnettiin vajaat 43 miljoonaa, kun samalla ajanjaksolla kulutusluottoja kotitalouksille myönnettiin yhteensä yli kolmella miljardilla eurolla. (Kangas 2008.) Pikavippejä myönnetään kuitenkin yli miljoona kappaletta vuodessa. Lisäksi pikavippiin kohdistuvat kulut ovat suuret: keskimäärin 24 prosenttia myönnetyn lainan määrästä. (Tilastokeskus, luottokanta; Kangas 2008.)

Maksuhäiriömerkinnät ovat yksi kohtalaisen objektiivinen velkaongelman mittari. Maksuhäiriöisten henkilöiden määrä on lisääntynyt tasaisesti vuodesta 2005 alkaen, mutta uusien maksuhäiriöiden kasvu on ollut voimakkaampaa. Toisin sanoen merkinnät henkilöä kohden ovat lisääntyneet. Vuonna 2004 niitä oli keskimäärin 3,7 kappaletta henkilöä kohden, kun vuonna 2008 vastaava luku oli jo 6,0. Merkintöjen määrät alkoivat lisääntyä vuonna 2005, mutta kasvua tapahtui erityisesti vuosien 2006 ja 2007 välillä. Vuonna 2008 henkilöille annettuja uusia maksuhäiriömerkintöjä oli yli puoli miljoonaa eli 546 713 kappaletta, kun vuonna 2000 niitä oli noin puolet kyseisestä määrästä. Tarkasteltaessa ensimmäisen maksuhäiriömerkinnän saaneita vuosien 2004–2008 välillä alle 30-vuotiaiden osuus on noussut 34 prosentista 39 prosenttiin. Merkinnän ylipäänsä saaneissa ikäluokka 35–54 kuitenkin korostuu selvästi, joskin se on ollut lievässä laskussa. Sitä nuoremmilla ja vanhemmilla

1. Vuonna 2008 asutokunnista n. 60 prosentilla oli velkaa keskimäärin 61 630 euroa. Vuodesta 2002 vuoteen 2008 asutokuntien velat ovat kasvaneet reaalisesti 81 prosenttia. Velkaantumistaso eli velkojen suhde käytävissä oleviin rahatuloihin kasvoi vuosien 2002 ja 2007 välillä 70 prosentista 101 prosenttiin. Vuonna 2007 se oli korkein nuorilla aikuisilla (25–34-vuotiaat): peräti 189 prosenttia. Alle 25-vuotiaiden velkaantumistaso lisääntyi kuitenkin eniten eli 58 prosentista 91 prosenttiin. (Tilastokeskus, velkaantumistilasto.)

2. Vuodesta 2002 vuoteen 2007 kulutusvelallisten määrä kasvoi 21 prosenttia ja keskimääräinen velka 59 prosenttia (Tilastokeskus, velkaantumistilasto). Finanssialan Keskusliiton (2008, 8–9) kyselyn mukaan tammikuussa 2008 arviolta 1,3 miljoonalla suomalaisella oli kulutusluottoa. Sitä ottavat eri-ikäiset henkilöt erilaisiin hankintoihin.

ikäluokilla määrät ovat puolestaan olleet lievässä nousussa. Sukupuolten osalta osuudet ovat pysyneet vakiona useita vuosia: maksuhäiriömerkinnän saaneista naisten osuus on reilu kolmannes ja miesten osuus vajaa kaksi kolmannesta. (Rantala & Tarkkala 2009, 32–35; taustalla on Suomen Asiakastieto Oy:n toimittama tieto). Vuonna 2009 alkupuolella merkinnät ovat lisääntyneet jälleen selvästi (Suomen Asiakastieto Oy).

Velkomustuomio seuraa viiveellä maksuhäiriömerkintää, jos maksu jää suorittamatta. Uusia velkomustuomioita saaneiden henkilöiden lukumäärä on noussut vuosien 2004–2008 aikana vain vähän: reilusta 63 000:sta noin 66 000 tuhanteen. Enemmän ovat lisääntyneet tuomiot henkilöä kohden: keskimäärin 1,7 vuonna 2004 ja 2,3 vuonna 2008 (Rantala & Tarkkala 2009, 37; taustalla Asiakastieto Oy:n toimittama tieto). Taulukosta 1 näkyy, kuinka velkomustuomioiden kokonaismäärä on huomattavasti lisääntynyt vuodesta 2008 vuoden 2009 ensimmäisen puoliskon loppuun, mikä tarkoittanee lisäystä myös henkilömäärissä. Merkittävin muutos tuomioiden asiatyypin suhteellisissa osuuksissa on tili- ja kertaluottojen huomattava kasvu: vuoden 2005 vajaan 17 prosentista vuoden 2009 alun peräti 56 prosenttiin. Lisääntyminen on ol-

lut suhteessa suurinta vuosien 2005 ja 2006 välillä eli aikana, jolloin pikavipit alkoivat yleistyä.

Luottojen käytön haastava hallinta

Kulutuskulttuuriin sisäänrakennettu viesti kuuluu: kaikilla, myös köyhillä, on oikeus kuluttaa, johon erityyppiset luotot tarjoavat mahdollisuuden. Pikavipin saa muutamassa minuutissa koska tahansa, ja viettelevä mainonta tulee vastaan tv:ssä ja metroasemilla. Aktiiviseen kuluttamiseen rohkaiseminen sosiaalisesta asemasta riippumatta vahvistaa mielikuvaa tasa-arvoisuudesta eriarvoistuvassa yhteiskunnassa (Bauman 1997, 262–263).

Yhdysvalloissa on keskusteltu kauan helposti saatavista, korkeakorkoisista lainoista. Yksi vakiintunut termi on ”saalistava lainanto” (*predatory lending*) kuvaamaan, kuinka epäedullisia lainoja tarjotaan erityisesti vähävaraisille ja haavoittuville ihmisryhmille, joilla ei olisi niihin varaa, ja kuinka käytäntöihin liittyy usein epäeettisiä yksityiskohtia, kuten pyrkimystä nopeaan lainantoprosessiin minimoimaan harkintaa ja epäselvään tiedonantoon todellisista kuluista (esim. Hill & Kozup 2007). Pikalainojen puolustajat sanovat tarjoavansa mahdollisuuden lainaan henkilöille, jotka eivät voi saada matalakorkoisempia

Taulukko 1. Yksityishenkilöiden velkomustuomioiden määrät ja asiatyypit 2005–2009

Yksityishenkilöt, velkomustuomioiden asiatyypit	2005 % (N)	2006 % (N)	2007 % (N)	2008 % (N)	1–6/2009 % (N)
Tili- ja kertaluotot, rahoitusyhtiösaatavat	16,6 (19 791)	31,2 (34 452)	39,8 (57 161)	47,1 (79 281)	56,0 (57 763)
Huoneiston vuokrat, vastikkeet	15,9 (18 980)	16,0 (17 724)	13,1 (18 849)	10,1 (17 012)	8,3 (8 581)
Televelat	14,0 (16 666)	11,2 (12 382)	11,0 (15 725)	10,1 (16 964)	7,5 (7 730)
Postimyyntisaatavat	9,4 (11 220)	8,2 (9 094)	6,4 (9 174)	5,7 (9 561)	4,9 (5 092)
Energia-, vesi-, lämpö-, jätehuolto-, polttoainesaatavat	5,0 (5 984)	4,6 (5 127)	3,5 (4 951)	3,4 (5 714)	2,7 (2 786)
Pankkiluotot	2,8 (3 322)	2,5 (2 754)	1,0 (1 407)	1,1 (1 828)	1,2 (1 191)
Vakuutusyhtiöiden saatavat	0,8 (963)	0,8 (863)	0,6 (846)	0,5 (758)	0,5 (475)
Takausvastuut	0,5 (563)	0,4 (438)	0,3 (453)	0,3 (514)	0,4 (378)
Luokittelemattomat muut saatavat	26,5 (31 546)	25,1 (27 695)	24,3 (34 908)	21,7 (36 586)	18,5 (19 080)
Yhteensä	100 (109 035)	100 (110 529)	100 (143 474)	100 (168 218)	100 (103 076)

Lähde: taulukko on koottu Suomen Asiakastieto Oy:n tilastoinneista.

pankkilainoja, ja että kulut eivät muodostu kohtuuttomiksi, koska laina-aika on lyhyt. Kriitikoiden mukaan vähävarainen joutuu pikalainoista helposti kierteseen, joten käytännössä ne eivät useinkaan ole harvoin otettavia, tilapäisiä ratkaisuja. (Caskey 2005, 20.)

Luottokortin käyttäjällä on ylipäänsä taipumusta maksaa tuotteista enemmän kuin käteisellä maksava vastaavassa tilanteessa (Hirschman 1979). Lisäksi monen maksujärjestelmän yhtäaikainen käyttö, joka on tavallista monien luotomahdollisuuksien maailmassa, on monelle kognitiivisesti haastavaa ja johtaa usein virheelliseen maksukyvyn ennakointiin (Soman 2001). Luotonantajan asettama luottorajaa saatetaan pitää osoittimena omasta maksukyvyistä, vaikka niillä ei olisi käytännössä yhteyttä. Oppiminen tapahtuu usein kantapäähän kautta, jolloin ollaan mahdollisesti jo suurissa veloissa (Soman & Cheema 2002).

Kauppayhtymän myöntämällä luottokortteilla saa korotonta maksuaikaa osamaksutapaan. Niiden on todettu rohkaisevan impulsiiviseen ostamiseen ja puutteelliseen maksukyvyn ennakointiin, jolloin vastassa on vaikeuksia toteuttaa maksuohjelmaa (Erasmus & Lehani 2008). Tällöin maksettavaksi tulee korkoja ja muita kuluja. Korttien helppo saatavuus ja maksuaikajärjestelyt houkuttelevat erityisesti niitä, joiden on vaikea saada hyvää maksukykyä edellyttäviä luottoja (Lee & Kwon 2002). Kauppayhtymät voivat myös tehdä yhteistyötä pankin kanssa, jolloin luottokorttia käytetään korottomana tietyn tuotteen erissä maksamisen välineenä, mahdollisesti tietyn lisäkuluin, mutta myös muu luotonkäyttö on mahdollista, jolloin luotolla maksamisesta kertyy korkoja.

Yhdysvalloissa luottojen käyttö onkin niin oleellinen osa elämäntapaa, että ne eivät uhkaa ainoastaan vähävaraisten taloutta. Henkilökoh-taiseen konkurssiin (amerikkalainen järjestelmä velkaongelman hoitoon) hakeutuu erityisesti keskiluokkaisia. Taustalla on ylenpalttinen luottojen käyttö yhdistyneenä työsuhteiden epävarmuuteen, sairastamisesta johtuvaan tulojen menetykseen, avioliittojen hajoamiseen ja suuriin asuntolainoihin sekä pyrkimykseen ylläpitää keskiluok-kaista elämäntapaa riskialttiilla kiinnityslainoilla (Sullivan & al. 2000).

Aineisto ja menetelmät

Analyysin pääaineistona on neljätoista haastattelua, joissa on selvitetty velkaongelmien parissa toimivien asiakastyötä tekevien näkemyksiä 2000-luvun lopun velkaongelmista. Haastatteluissa painottuvat talous- ja velkaneuvojien näkemykset asiakaskunnastaan. Haasteltavina olivat kahdeksan talous- ja velkaneuvojaa kuudelta paikkakunnalta (Helsinki, Espoo, Vantaa, Tampere, Kouvola ja Riihimäki). Myös muita keskeisiä asiakastyötä tekeviä tahoja haastateltiin monipuolisen kokonaiskuvan muodostamiseksi: Takuu-Säätiö, Kirkkohallitus (diakoniatyö), Omille jaloille -projekti, ulosotto ja kaksi sosiaaliviranomaista.

Haastatteluaineisto kerättiin syksyllä 2008 osana Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa valmistunutta tutkimusta ”Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys” (Rantala & Tarkkalla 2009).³ Teemahaastatteluissa kaikille esitettiin sama kysymysrunko, jossa painotettiin havaittuja ja muutoksia velkaongelmien luonteessa ja kohdentumisessa viime vuosien aikana. Kysymyksiä esitettiin myös velkaongelmien hoidon tarkoituksenmukaisuudesta ja talouskriisin vaikutuksista tilanteeseen. Asiantuntijuuden näkökulmasta on huomattava, että kaikilla asiakastyötä tekevillä haastatelluilla on ollut vuosien kokemusta työstään ja kyky luoda yleiskuva muutoksista. Haastattelut kestivät tunnista kahteen tuntia. Haastattelut litteroitiin, ja analyysi perustui temaattiseen koodaukseen.

Lisäaineistona on Googlen avulla haettu 18:n⁴ vakuudetonta kulutusluottoa tarjoavan yrityksen etusivu, jossa luottoa mainostetaan. Tarkastelussa vähintään 1 000 euron luottoja kutsutaan kulutusluotoiksi ja muita pikavipeiksi. Pikavippejä löytyi sekä hakusanan ”kulutusluotto” että ”pikavippi” tuloksena. Luotonantajaista poimittiin mukaan ne, jotka löytyivät helpoimmin. Seitse-

3. Tutkimuksessa oli muitakin näkökulmia, kuten talouskriisin vaikutus, sekä muita haastateltavia, kuten talousasiantuntijoita ja oikeusasiantuntija, ja siinä hyödynnettiin laajasti valmista ja tutkimusta varten räätälöityä tilastoaineistoa. Tässä artikkelissa näkökulma on kuitenkin nimenomaan kulutusluottovelkaantumisen tematiikkaa syventäen eikä velkaongelmien kehityksen kokonaiskuvassa, kuten mainitussa tutkimuksessa (Rantala & Tarkkalla 2009).

4. Luotonantajia oli alun perin kolme enemmän, mutta ilmeni, että sama mainosteksti ja tarjottu lainasumma oli yhtäläinen muutamissa erinimisissä lainoissa, joten ne poistettiin analyysistä.

män oli sellaista, joissa mahdollinen lainasumma oli 1000–4000 euroa. Niistä muutamassa tarjottiin myös pikavippejä. Muista yhdessä maksimiumma oli 700 euroa. Pikavipeissä yleisin haettava summa oli 50–300 euroa, mutta se jakaantui 20 ja 480 euron välille. Analyysin kohteena oli luotontarjoajien markkinointikieli, joka jakaantui lähes kaikissa tapauksissa hyvin erottuvaan iskulauseeseen ja pidempään mainostekstiin. Tarkastelussa oli kielen tyyli ja sisältö. Analyysin tarkoituksena oli selvittää, millaista toimijuutta ja lainan tarvetta ne välittivät mahdollisille asiakkailleen. Joukkoon ei valittu perinteisiä pankkeja, joskin on huomattava, että osa niistäkin myöntää vakuudettomia kulutusluottoja.

Analyysissä käsitellään ensin kulutusluottojen markkinointiretoriikkaa ja sen rakentamaa kuvaa asiakkaasta toimijana. Seuraavaksi tarkastellaan haastatteluaineistosta nousevia velkaongelmaisen asiakkaan yleisiä ongelmia. Tämän jälkeen eritellään velkaongelmien ilmenemismuotoja ja dynamiikkaa erilaisissa väestöryhmissä.

Luottoa luottamuksella

Pikavippien ja kulutusluottojen markkinointikieli esittää lainantarpeen luonnollisena ja legitimiinä asiana, jota ei tarvitse hävetä. Lainan tarkoitus on auttaa. Rahantarpeen arvioinnissa luotetaan asiakkaaseen ja vedotaan siihen, että rahan käyttötarkoitusta ei tarvitse selvittää. Se on asiakkaan oma asia. Useissa mainoksissa luotonantoa tarjotaan luotettavana palveluna, välillä myös edullisena ja turvallisena.

Ammattitaitoinen palvelu sekä selkeät pelisäännöt varmistavat, että lainan hakeminen on turvallista ja joustavaa.

Luotettavuuden merkitys jää hämäräksi, mutta yhden mainoksen mukaan se tarkoittanee lainan todennäköistä myöntöä: "...luotettavasti ilman vakuuksia ja takaajia." Sama lähtökohta pätee kaikkiin tässä selvitettyihin luottoihin – keskeisenä edellytyksenä on kuitenkin se, ettei asiakas ole saanut maksuhäiriömerkintää. Pikavipeissä ja kulutusluotoissa on silti selvä ero markkinointikielissä.

Pikavippejä ottavat erityisesti nuoret aikuiset (Finanssialan Keskusliitto 2008, 9–10), joille ne on myös selvästi suunnattu. "Käytä tekstiviestiä

tulpaksi rahareikiin", todetaankin yhdessä mainoksessa. Toisessa ilmaistaan:

Laita asiat järjestykseen. Lyhytaikainen Famoslaina ratkaisee käteisen tarpeesi nopeasti. Kun fiilis on suuri mutta lompakko pieni. Kun aidosti tarvitset pientä taloudellista buustia, on x-laina apunasi.

Yleisen rahantarpeen toteamisen lisäksi muutamassa mainoksessa annetaan lainan käytölle ehdotuksia. "Matkakassaan, vuokraan tai illanviettoon... ilman selityksiä!" Juhlamiseen kannustetaan myös seuraavassa: "Party animal vai muuten PA? Ota pikalainaa ja anna palaa!"

Kuluttajavirasto on puuttunut joidenkin pikavippiyritysten mainontaan pitäen sopimattomana yllyttää kuluttajia ottamaan lainaa hetken mielojohteessa lupaamalla salamannopeaa palvelua ja nuorille suunnattua luottoa hyvityksellä. Lisäksi markkinaoikeus (MAO:257/09) on kieltänyt ennakkotapauksena erästä yritystä käyttämästä mainontalauseena "Rahat tilillesi minuutissa kellon ympäri" -tyyppisiä ilmauksia, koska ne korostavat luoton ottamisen helppoutta ilman huolta takaisinmaksusta. Samoin ympärivuorokautisen aukioloajan korostaminen on ristiriidassa luotonhousuun tarvittavan harkinnan kanssa. Tässä tutkituissa mainosteksteissä oli vastaavia ilmaisuja.

Muutamassa pikavippimainoksessa tyyli oli kuitenkin neutraalin asiallinen. Tällä tavoin on tavoiteltu mahdollisesti vanhempia mutta vähävaraisia asiakkaita, joiden on vaikea selvittää arjessa. "X tarjoaa sinulle nopean ja helpon rahoitusratkaisun yllättävien menojen varalta". Kyseisessä ilmaisussa laina on muuttunut yrityskielen mukaisesti rahoitusratkaisuksi, samoin kuin seuraavissa. "Pikalainapalvelu on tarkoitettu arkipäiväisten menojen kattamiseksi tai ennustamattomien kulujen lyhytaikaiseen rahoittamiseen". Joukossa oli kolmaskin palvelu, joka tarjosi "yksityishenkilön rahoitusratkaisuja arkipäivän tarpeisiin".

Esimerkit kertovat, kuinka kulutusluotot ovat rinnastettavissa markkinoiden tarjoamaan riskeiltä suojautumiseen – kuinka niitä tarjotaan apuna taloudellisen kriisin ylitsepääsemiseksi. Laajemmin kyse prosessista, jossa yksilöä vastuutetaan varautumaan markkinoiden avulla riskeihin, jotka on aiemmin ajateltu hyvinvointipolitiikan alueelle (Rose 1998, 68). Muina esimerkkinä ilmiöstä ovat asuntolainoihin liittyvät vakuutukset yllättävän elämänmuutoksen, kuten työttömyyden ja sairastumisen varalta, sekä eläkevakuutukset (mts. 67, 69).

Lisäksi mainoskielen kohdentuminen on verrattain yhdensopiva pikavippien käytön kanssa. Risto Kaartisen ja Jaana Lähentenmaan (2006) mukaan vippirahaa käytetään yleisesti juhlimiseen, mutta vähäosaisimmat turvautuvat lainarahaan muita useammin peruselinkustannuksista selvittääkseen.

Kulutusluotoissa mainostyyli oli yleisesti neutraalimpi kuin pikavipeissä. Ne on ilmeisesti suunnattu astetta paremmin toimeentulleille. ”X-laina tarjoaa suomalaisille erittäin vaivattoman tavan lainata myös hieman suurempia summia ilman vakuuksia.” Seuraavassa mainoksessa korostuu myös luottamus asiakkaan harkintakykyyn ja oikeuteen päättää itse rahantarpeestaan.

Arkielämän suurempiin rahoitusratkaisuihin myönnämme X-kulutusluottoa. Hakiessasi X-kulutusluottoa 1000–4000 € sinun ei tarvitse kertoa, miten rahasi käytät. Valitse itsellesi parhaiten sopiva lainasumma ja takaisinmaksuaika.

Yhtenä erikoisuutena erään luotontarjoajan etusivulla esitettiin lainaus tyytyväisen asiakkaan puheesta. Siinäkin kyse on arkielämän hankinnasta, joka nähdään perusteltuna.

Kun täydellinen pinnasänky viimein löytyi, rahatilanne ei ollutkaan paras mahdollinen. X-laina oli kätevin vaihtoehto – lainan sai nopeasti ja maksuaikakin on joustava.

Yleisesti tarkasteltuna mainoskieli osoittaa luottamusta lainan ottajaan, ja vastaavasti luotontarjoajat markkinoivat itseään luotettavana lainantarjoajana. Luottoja ja niillä saatavaa rahaa mainostetaan kuin ne olisivat itsessään kulutustuotteita eli luoton perusluonnetta takaisinmaksettavana velkana kuluineen häivytetään. Toki kulut mainitaan sivustoilla, mutta ei asiakasta houkuttelevassa, ensin erottuvassa mainososiossa.

Yleisenä taustatekijänä elämän- ja taloudenhallintaongelmat

Erikseen haetut pikavipit ja kulutusluotot ovat kuitenkin vain osa monipuolista luottotarjontaa. Vantaan velkaneuvojat käyttävät termiä piilovelkaantumisen kuvaamaan sitä, kuinka luottoja tulee annettuna, ellei tilanteeseen osaa aktiivisesti reagoida. Asiakaskunnassa luottokorttia käytetään tyypillisesti muuhunkin kuluttamiseen sen

jälkeen, kun niitä on kertynyt lompakkoon ”lähes väkisin” ostettaessa esimerkiksi kodinkonetta tai huonekalua. Elämäntapavelkaantumisesta on heidän mukaansa kyse silloin, kun päivittäistä kuluttamista rahoitetaan luotoilla. Erilaiset luotot ovat niin vahvasti rakenteistuneet osaksi kulutusharkkinoita, että niitä on vaikea välttää, vaikka yrittäisi.

Monen haastattelun mukaan velkakierre tuntuu alkavan usein luotoista, jotka otetaan perusteltuun tarkoitukseen, minkä jälkeen niitä käytetään elämiseen ja viimein laskujen ja muiden velkojen maksuun. Talouden hallitsemattomuus ei siis tarkoita automaattisesti yltiöpäistä kerskakulutusta. Silti asiakas ei useinkaan pysty sanomaan, mistä kaikesta velat ovat muodostuneet tai mikä oli ratkaiseva velanotto. Kokonaisuudesta on tullut liian monimutkainen, tai ei ehkä haluta miettiä velkaantumisen syitä, koska se ahdistaa. Lisäksi korteilla maksaminen, erilaiset päällekkäiset maksujärjestelyt ja tietämättömyys lainojen tosiasiallisista kuluista hämärtävät kokonaistilanteen hallintaa (ks. johdannossa mainitut Soman 2001, Soman & Cheema 2002; Erasmus & Lebani 2008).

Usein siis eletään yli maksukyvyyn, koska oman talouden rajoja ei yksinkertaisesti hallita. Kulutuksen rakentaminen luottojen ja korttien varaan on hankalaa, jos käsitys tuloista ja menoista on hatara. Haastattelujen mukaan talous- ja velkaneuvonnan ”keskivertoasiakkaalla” onkin usein runsaasti velkoja. Vaikka yksittäiset velat ovat usein rahamääriltään pieniä, moni velkaantuu vakuudettomilla luotoilla lyhyessä ajassa vakavasti tilanteessa, jossa maksuvara ei olisi riittänyt pankkilainaan. Lainasummien kokonaismäärä voi pahimmissa tapauksissa nousta lähelle sataa tuhatta ilman, että on otettu yhtään pankkilainaa. Velkojen kokonaissumma tulee monelle yllätyksenä.

Oli kertonut puhelimesta, että velkaa on vähän alle 30 000 euroa. Sitten kun hän tuli, oli täyttänyt sen listan, niin tajusi että velkaa on 42 000 euroa. Se on aika tyypillistä, että ei todellakaan hahmoteta sitä omaa tilannetta. Kun velkaa on niin monesta paikasta. (Espoon tvn⁵.)

Aikaisemmin jos ihmisillä oli elämänhallinta hukassa, siitä ei syntynyt tällaisia taloudellisia umpikuja-tilanteita, kun sitä rahaa ei kerta kaikkiaan ollut saatavissa. (Tampereen tvn.)

5. Tvn=talous- ja velkaneuvoja, myös jatkossa.

Velkojen kerääntymistä tukee osaltaan edellä kuvattu luottojen voimakas markkinointi ja myöntäminen usein ilman, että maksukykyä on tutkittu huolellisesti. Lomakkeessa on saatettu kysyä, onko henkilöllä Visa-korttia, mutta ei ole kysytty, kuinka monta niitä kenties on. Näin luoton myöntäjä ei näe kokonaistilannetta. Monien haastateltujen mukaan osa lainoja haluavista asiakkaista käyttää tilannetta hyväksi eikä ilmoita kaikkia lainojaan tai luottokorttejaan. Jos jostain paikasta lainaa ei saakaan, voi yrittää seuraavasta, kunnes lisävelkaantuminen päättyy maksuhäiriömerkintään.

Kulutustuottoyhteiskunnassa pärjääminen edellyttääkin tietoisuutta rahoitusjärjestelmän loogikasta ja itsekuria. Tamperelaisen velkaneuvojan mukaan kaikilla ei ole keinoja hahmottaa velkaongelmaa, ja vaikka velkaantumisen mahdollisuudet ja riskitekijät ovat kaikille samat, kaikilla ei ole samanlaisia valmiuksia toimia rahoitus- ja kulutusmarkkinoilla yhteiskunnassa, jossa lainarahaa on helposti saatavilla.

Esimerkiksi koron laskeminen on monelle täysi mahdollisuus, mikä ei pitäisi olla, se nyt peruskoulussa pitäisi saada opetettua⁶ (Tampereen tvn.)

Pikavippien määrän lisääntyminen näkyikin velkaongelmissa auttavien tahojen asiakaskunnassa. Ne tuntuvat olevan monelle viimeinen keino yrittää itse paikata kaatuvaa taloutta (ks. Kaartinen & Lähteenmaa 2006; myös Valkama & Muttilainen 2008, 20.)

Kun on ehkä luottotietomerkinä vielä puhdas, on vielä yritetty suoriutua viimeisellä pikavipillä niistä sitoumuksista. Niitä on nyt huomattavasti enemmän kuin vuosi sitten. (Vantaan tvn.)

Toisinaan asetelmaan liittyy ”kaikki heti nyt” -ajattelua, joka tuli haastatteluissa toistuvasti esille. Sitä ilmenee kaikissa ikäluokissa.

6. Kansainvälisen tutkimuksen mukaan suomalaista 18–19-vuotiaista nuorista 53 prosenttia ei tiedä, mikä korko on. Nuoret tutkituissa maissa (Tanska, Suomi, Pohjois-Irlanti, Norja, Irlanti ja Ruotsi) pitivät yleisesti ottaen vanhempiaan taloudellisinä neuvonantajinaan, mutta suomalaisten 18–19-vuotiaiden vanhemmista 44 prosenttia ei osannut määritellä korkoa oikein. Otokoko oli Suomessa 303 kummastakin ryhmästä. (Zapera 2008.)

Se on semmosta kaikki mulle heti -ajattelua. Hallitsemattomuus, osaamattomuus, haluttomuus suunnitella pidemmälle sitä taloutta, että millä tuloilla missäkin vaiheessa mitään hankintoja (...) Sitoumuksia tehtäessä ei ole juurikaan arvioitu takaisinmaksukykyä. Houkutukset ovat olleet ehkä liian suuria. Vasta, kun hoidettavia luottoja alkaa kasaantua huomataan kuinka monta niitä oikeasti onkin. (Vantaan tvn.)

Tämä asetelma liittyy usein myös velkaneuvojan kanssa asioimiseen. Asiakas saattaa odottaa, että ulkopuolinen selvittää hänen ongelmansa nopeasti. Luottamus siihen, että valtiolla on tarjota ongelmatilanteisiin ratkaisu, on selvästi olemassa. Samaan aikaan sosiaaliturvan alikäyttö on yleistä, ja monien ihmisten on todettu pyrkivän viimeiseen asti tulemaan toimeen omillaan (Kuivalainen 2007, 50).

Ihmiset luottavat siihen, että sosiaalitoimi auttaa. Sitten he soittavat, että mitä ihmettä, sosiaalitoimi ei antanutkaan mulle rahaa. Ja mä sanon, että ei pitänytkään antaa. Ei se anna sulle lainoihin rahaa. Ihmiset luottaa hirveästi siihen, että joku auttaa. Että heti pitää saada se ratkaisu. (...) Heti mä haluan päästä tästä pois. Se ei olekaan niin. Velkaongelmaan pääsee hetkessä, mutta poispääsy vie vuosia. Ja se on nykyihmiselle tosi rankkaa. (Takuu-Säätiö.)

Velkaongelman esilletulo ja avun hakemista hidastaa kokonaistilanteen hämärtymisen lisäksi itse pärjäämisen eetos. Haastattelujen mukaan moni ajautuu kierteeseen tunnollisuuttaan, koska haluaa hoitaa kaikki velkansa ja maksunsa pois. Luottotarjonta antaa siihen keinon, joskin velkaongelma pahenee jokaisen vanhoista lainoista selviämiseen otetun uuden lainan myötä. Tutkimuksessa (Bernthal & al. 2005, 140) on havaittu, kuinka uusien luottojen käyttö vanhoista selviämiseen antaa vielä mahdollisuuden ylläpitää vapauden illuusiota velkaongelman rasitteiden siirtymässä tulevaisuuteen. Samalla henkilö toteuttaa osaltaan kulutuskulttuuriin rakenteistunutta käsitystä kuluttajasta itsenäisenä, itsekontrolliin kykenevänä, vastuullisena valitsijana (ks. Sassaletti 2007, 154).

Haastattelujen mukaan tilanteen pitkittymiseen ennen avun hakemista johtaa usein myös häpeä ja kasvojen menettämisen pelko. Joku taas lamaantuu eikä uskalla avata laskuja, tai hän saattaa kieltää velkaongelmansa suuruuden. Kynnys kertoa omista taloudellisista ongelmista ulkopuoliselle on monelle korkea.

Monia riskiryhmiä

Yksi merkittävä taustatekijä, joka synnyttää monia riskiryhmiä on vähäiset säästöt. Viime vuosina noin kolmanneksella kotitalouksia tulot ja menot ovat olleet yhtä suuret. (Tilastokeskus, kuluttajabarometri; myös Erjanti 2008.) Tällä ryhmällä ei siis ole juurikaan puskuria yllättävien tilanteiden ja menojen varalta.

Kun elämäntilanne muuttuu yllättäen, talous kaatuu helposti – joskin viiveellä, jos sitä on paikattu ensin kulutusluotoilla. Yllättävän muutoksen ei tarvitse olla suuri kaataakseen talouden vailla puskuria. Tällöin tunnollinenkin maksaja joutuu helposti kierteeseen. Esimerkiksi pitkäaikaiset sairastumiset kaatavat helposti talouden vailla säästöjä. Äitiysloma näkyy toisinaan velkaantumisen syynä, jos kasvavia menoja ja tulojen alentumista ei ole osattu ennakoida riittävästi hyvin. Useassa haastattelussa pelättiin puolestaan lomautuksia enemmän kuin työttömyyttä. Lisäksi pätkätöyläisyys voi estää joidenkin erillisjärjestelyjen saamista, ja ajoittainen tulotason pieneneminen voi viedä talouden nopeasti solmuun. Vaikka työsuhteet olisivat jatkuneet toisensa jälkeen, työn jatkumiseen saattaa tulla nopealla varoitussajalla katkos, jonka ajoitusta tai kestoa on vaikea ennakoita.

Maksukykyä on vaikea hallita, kun on lyhyitä työsuhteita ja välillä tulee työttömyysjakso ja sitten taas uusia työsuhteita. Taloudenpito saattaa kaatua jo muutamankin kuukauden työttömyysjaksolla. (Vantaan tvn.)

Haastattelujen mukaan talous- ja velkaneuvojen asiakkaiksi hakeutuu eri-ikäisiä asiakkaita. Joukossa on niin työttömiä, eläkeläisiä, pienituloisia kuin suurituloisiaakin. Asiakaskunta on enimmäkseen kuitenkin pienituloista. Joukossa on perheellisiä, yksinhuoltajia, yksineläviä elatusvelvollisia sekä uusperheitä. Suuri osa elää kuitenkin yksin. Asiakaskunnan rakenteessa vaikuttaa olevan jonkin verran paikkakuntakohtaista vaihtelua.

Perustietoja asiakkaista ei tilastoida valtakunnallisesti, joten yhtenä konkretisoivana esimerkkinä esitetään Helsingin talous- ja velkaneuvonnan asiakasprofiili vuoden 2009 ensimmäiseltä puoliskolta.⁷ Miehiä oli 54 prosenttia, ja heistä yli

puolet oli syntynyt vuonna 1975 tai sen jälkeen, kun taas naisilla ikäjakauma oli tasaisempi. Yksinäisiä oli noin puolet ja elatusvelvollisia 62 prosenttia. Työssäkäyviä oli 56 prosenttia, työttömiä 17 prosenttia ja eläkeläisiä 19 prosenttia. Yli puolella (53 %) velat olivat jo ulosotossa, neljänneksellä velat olivat perinnässä ja viidenneksellä hoivossa. Valtaosin asuttiin vuokralla (86 %); oma asunto oli alle viidellä prosentilla asiakkaita. Oma arvio veloista oli noin 50 000 euroa, jota oli pääosin vakuudettomia luottoja. Muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvia oli seitsemän prosenttia. Seuraava asiakaskunnan kuvaus tulee Kouvolasta.

Kirjo on niin laaja, että minkälaisia asiakkaita sattuu minäkin aikana tulemaan. Pikavippiasiakkaaksikin voi tulla nuori, joka on just päässyt armeijasta. Sitten voi tulla tavallinen kolmekymppinen-kolmevitonen työssäkäyvä nainen tai mies, joka on elänyt vähän yli varojensa tai sitte saattaa olla reilu kuuskymppinen eläkkeellä oleva mummo, joka on ostanut asunnon, ottanut kortteja ja ruvennut kaikkea maksamaan pikavipeillä. Nämä kaikki asiakkaat tulivat nyt mulle suurin piirtein peräkanana. Kun ovesta tulee, ei yhtään tiedä, kuka sieltä tulee. (Kouvolan tvn.)

Asiakaskunnan moninaisuudesta on mahdollista erottaa muutamia erityisiä riskiryhmiä, jotka ovat luottojen tarjonnalle erityisen alttiita. He joutuvat niiden vuoksi myös herkästi vaikeuksiin.

Eronneet

Avo- tai avioerojen osuus velkaongelmien taustatekijänä näyttää pysyneen vakiona 1990-luvulta alkaen (Kuluttajavirasto 2008). Toisen osapuolen taloutta rasittaa tyypillisesti yksinhuoltajuus ja toisen taloutta elatusmaksut, mutta tilanteiden luonne on osin muuttunut. Sellaiset havainnot ovat lisääntyneet, että kodista pois lähtevä – tyypillisesti mies – jättää irtaimiston entiselle puolisolalle ja aloittaa uuden elämän niin sanotusti tyhjästä. Jos ei ole säästöjä, kulutusluotot mahdollistavat uuden asunnon varustamisen tehokkaasti: ”Siinä saa äkkiä sitä rahaa palamaan” (Espoon tvn.). Toinen erotilanteisiin liittyvä piirre on yhteistaloudessa otettujen kulutusluottovelkojen jääminen yksin toiselle osapuolelle.

Sitten tilanteet ovat kärjistyneet ja on erottu. Ehkä suurimmaksi osaksi lapset ja myös velat ovat jääneet naiselle. (Vantaan tvn.)

7. Otoksessa oli vajaa 500 asiakasta, joka on noin puolet asiakkaista vuoden 2009 alkupuoliskolla. Tiedot on saatu talous- ja velkaneuvoja Juha Neuvoselta.

Tilanne synnyttää helposti kierteen, kun velallisen rasitteeksi koituvat lisäksi aiempaa suuremmat asumis- ja elinkustannukset, ja ”sen jälkeen ei enää jää sitä maksukykyä” (Espoon tvn). Tyypillisin talous- ja velkaneuvonnan asiakas vaikuttaa kuitenkin olevan noin 35–45-vuotias mies. Vastaavasti maksuhäiriömerkinnät lankeavat useimmiten samalle ikäryhmälle, joista kaksi kolmasosaa on miehiä (Rantala & Tarkkala 2009, 35). Tämä keskivertoasiakas käy töissä, mutta tulot eivät ole suuret. Haastatellun ulosoton edustajan on ensin vaikea kuvata keskimääristä tai tyypillistä asiakasta, mutta lopulta hän kuvaa eräänlaiseksi arkkityypiksi juuri keski-ikäisen, eronneen miehen.

Ehkä mä näkisin siinä keski-ikäisen, 30–50-vuotiaan miehen, jolla on taustalla avioero, lasten elatusasiat rästissä, työttömyyttä, hieman alkoholiongelmia, joku tämän tyyppinen voisi olla sellainen perustyyppi. Aika usein just nämä avioerot ja lasten määrääminen äidille, elatusapumaksujen suorittaminen ja matkapassi kotoa pois, niin ne aiheuttavat aika paljon ongelmia. (Ulosotto.)

Nuoret ja iäkkäät

Talous- ja velkaneuvonnan asiakaskunnan arvioidaan nuorentuneen muuttaman viime vuoden aikana. Kasvavana ryhmänä vaikuttaa olevan vähän koulutetut alle 25-vuotiaat. Velkojen kokonaismäärä ei ole välttämättä suuri, mutta se voi olla hallitsematon suhteessa tuloihin. Pahimmissa tapauksissa nuori aikuinen on velkaantunut täysikäiseksi tulon jälkeen muutamassa kuukaudessa yli kymmenen tuhatta euroa. Tulotaso ei ole vakiintunut, maksukyky puuttuu ja velkoja on tyypillisesti useita. Sama ilmiö tuli esille usealla paikkakunnalla. Tällaisen tilanteen selvittäminen on haastavaa.

Se on aikamoinen syrjäytymisen moottori. Mielekkyyden opiskella tai tehdä työtä häviää hyvin nopeasti. Kun velkaannuttiin, katsotaan että ulosotto vie kuitenkin (...) Mä olen kiertänyt aika paljon oppilaitoksissa, niin eräässä ammattioppilaitoksessa oli eräs linja, missä oli pääsääntöisesti poikia. Vanhin oli 20 vuotta. Sillä linjalla luottotiedot oli mennyt neljäkättä, ja siellä oli kuusitoista opiskelijaa. Mitä on odotettavissa kahden vuoden kolmen vuoden kuluttua? Näkymät eivät ole kovin hyvät. (Helsingin tvn.)

Myös eläkeläiset erottuvat tulevaisuuden riskiryhmänä. Keskusteluissa tuli esille, että hekin kuuluvat kulutusluottojen ja pikavippien käyttäjiin. Luottorahalla saatetaan ostaa lahjoja lastenlapsille. Eräs haastateltu kuvaa, kuinka iäkkäillä voi olla

nuorten tavoin vaikeuksia sopeutua luotoilla maksamiseen; ei osata hallita sitä. Toinen kertoi, kuinka siirryttäessä eläkkeelle kulutuksen sopeuttaminen tuloihin voi tuottaa haasteita. Monella työsuhdeasunnosta luopuminen lisää asumiskuluja ilman, että siihen on kyetty varautumaan. Lisäksi mahdollinen dementia voi vaikeuttaa iäkkään ihmisen taloudenhallintaa. Joillakin on peliongelma. Nämä nuoriin ja ikäikäihmisiin liittyvät havainnot ovat yhdenmukaisia sen tiedon kanssa, että maksuhäiriömerkinnät ovat lisääntyneet kyseisillä ikäryhmillä (Rantala & Tarkkala 2009, 34–35).

Suuren asuntolainan lapsiperheet

Velkojen kokonaismäärän näkökulmasta erityisen velkaantuneita ovat suuren asunnon hankkineet lapsiperheet. Asuntolainojen velkamäärä onkin kasvanut viime vuosina huomasti, ja laina-aika on pidentynyt (Mattinen & Bedretdin 2008). Tällöin mahdollisuudet sopia uudelleen maksuehdoista ovat rajallisia, jos taloudellinen tilanne muuttuu tai liian kireälle vedetty talous rasittaa arjessa pärjäämistä. Haastateltujen mukaan asuntolainat hoidetaan tyypillisesti huolella, mutta ongelmaksi muodostuvat toisinaan niiden päälle otetut kulutusluotot.

Maahanmuuttajat

Maahanmuuttajia rasittavat erityisesti yritysvelat, mikä tuli esille usealla paikkakunnalla. Kyse on pienyrityksistä, joiden toiminnan kaatumiseen ovat haastateltujen mukaan vaikuttaneet riittämättömät yritysjohtajien tukevat tiedot ja taidot. Myös kieliongelma mainittiin taustatekijänä. Toki heillä ilmenee myös kulutusluottovelkoja, kuten kenellä tahansa. Espoossa maahanmuuttajien asiakaskunta on lisääntynyt viime vuosina selvästi, ja määrä on kasvamassa myös Helsingissä. Myönteisenä seikkana Helsingissä todettiin toimiva ”puskaradio”: velkaneuvonnassa käyneet kannustavat kohtalotovereitaan vastaavaan avunhakemiseen.

Rahapelaamista

Luottoja käytetään myös pelaamiseen ja pelivelkoihin. Se on alkanut näkyä lisääntyvästi asiakunnassa monella paikkakunnalla, kuten Helsingissä.

Aikaisemmin peliongelmaisista tuli ehkä kerran kuussa. Nyt tulee viikottain, päivittäin. (Helsingin tvn.)

Luotot ruokkivat osaltaan pelaamista, kun rahaa saa hetkessä lisää. Nettipokeri todetaan haastattelussa yleiseksi ongelmapeliksi eri paikkakunnilla, mutta pelien kirjo on laaja. Ongelmia syntyy myös kasinoilla, Veikkauksen vedoissa ja peliautomaateilla. Joukossa on kaikenikäisiä ja niin yksineläviä kuin perheellisiä, ehkä kuitenkin enemmän miehiä kuin naisia, vaikka kyse ei ole yksin miesten ongelmasta. Toisinaan siitä joutuu kärsimään pelaajan koko perhe.

Kaikista ongelmaisin yhtälö on peliongelmainen, jolla on asuntolaina ja lapsia. Päälle pikavipit kaikki nää, mistä vaan on rahaa saanut. Se on ihan kasvavissa määrin ollut tämä peliongelmaisten... Mulla on tällä hetkellä semmoisia, joilla on esimerkiksi häätö päällä. Lapsiperheellisiä, vuokrat maksamatta, hyvä tulo, mutta rahat ovat menneet pelaamiseen. Tämmöisiä häätötapauksia mulla on kaks vai kolme tällä hetkellä. (Riihimäen tvn.)

Velanotto rahapeleihin on väestötasolla marginaalinen ilmiö, mutta se kertoo osaltaan ajan hengesestä. Jaana Lähteenmaan ja Teija Strandin (2008) tutkimuksen mukaan lainarahaa käytetään erityisesti nettipokeriin ja peliautomaatteihin. Tyypillisimmin käytettiin luottokorttia, mutta myös pikavippejä käytettiin runsaasti. Ehkä hiukan yllättäen aineiston naiset käyttivät pelaamisensa rahoittamiseen enemmän pikavippejä kuin miehet.

Mielenterveysongelmia

Kulutusluottovelkaantumisen syinä näkyvät myös mielenterveysongelmat, erityisesti kaksisuuntainen mielialahäiriö. Esimerkiksi Riihimäellä ”se on melkein ihan viikoittaista näitten asiakkaitten kanssa”. Haastatteluista kävi ilmi, että kyse voi olla osin tehostuneesta diagnosoinnista ja osin siitä, että velkaneuvojat havaitsevat ongelman paremmin ja osaavat kysyä oikeita kysymyksiä, kuten peliongelman suhteen. Toisaalta arvellaan, että luotonsaannin helppous on osasy syy tämän asiakaskunnan lisääntymiseen. Maaninen vaihe edistää nopeaa velkaantumista: ”He ovat saattaneet onnistua sotkemaan taloutensa lahjakkaasti hyvin lyhyessä ajassa” (Espoon tvn). Maanista kulutus- ja velkaantumisjaksoa seuraa kuitenkin masennusvaihe, jolloin ei ole voimia ottaa tilannetta haltuun.

Voi olla tosi päteviä ihmisiä, mutta heilahtelut on rajuja. Välillä tuntuu, että kaikki on mahdollista, että pystyy pistämään pystyyn vaikka minkä yrityksen – voimavaroja riittää mihinkä vaan, ja kun sieltä rojahtaa alas, ei tapahdu mitään. Postiluukusta tulee vaan kir-

jeitä ja niitä ei avata ollenkaan, pannaan vaan syrjään. (Kouvolan tvn.)

Asiakaskunnalla on havaittu kuitenkin monenlaisia mielenterveysongelmia. Ne voivat olla kytkeytyneenä moniongelmaisuuksiin niin, että mielenterveysongelma on johtanut muihin ongelmiin tai päinvastoin.

Perheessä saattaa olla monenlaista mielenterveysongelmaa ja moni on saattanut jäädä työkyvyttömyystilanteisiin sen takia. Ja vaikka olisi ehkä ollut työpaikkojakin, on tullut velkaongelmaa, muuta perheongelmaa, sairautta... Sitten on se mielenterveys siinä järkkynyt. (Vantaan tvn.)

Erästä haastateltua harmittaa mielenterveysongelmista kärsivien suojaton asemansa kulutusluotto-markkinoilla. Hänen kokemuksensa mukaan he ovat hyvin alttiita ottamaan pikavippejä ja kulutusluottoja.

Mikä on aika järkyttävää kyllä. Velkalinjassa kun puhuu, niin tuntuu, että miten ihmeessä olet saanut niitä? Mutta kun ei saa mistään muualta. Sellainen ihminen, josta näkee selvästi jo ulospäin, ettei ole terve henkisesti, ei sille pankki anna lainaa, mutta sillepä antavat nämä, missä ei tarvitse nähdä asiakasta. Eli heillä on hyvin paljon tällaista vakuudetonta luottoa. Esimerkiksi jos on eläkkeellä mielenterveysyistä, eläke on pieni ja haluaa jotakin, niin tilannetta tavallaan paikkaa ottamalla luottoa. Mielenterveyspotilas kokee, että täytyy saada jotakin, naapurillakin on. Psyhyke ei ole kunnossa, niin sitten turvaututaan näihin ja se ei tippakaan kiinnosta luotonmyöntäjää kuka sen luoton ottaa. (Takuu-Säätiö.)

Yleistä huono-osaisuutta

Perhepiirissä lainoja saatetaan ottaa toisten käyttöön, mihin voi liittyä hyväksikäyttöä. On ilmennyt tapauksia, joissa vanhemmat ottavat lapsensa nimissä lainaa, jota eivät pysty maksamaan. Lisäksi moni haastateltu velkaneuvoja kertoo tapavansa saman perheen asiakkaita toisinaan kahdesta, joskus jopa kolmesta sukupolvesta. Perheen tai suvun sisäiset asiakasketjut vaikuttavat lisääntyneen: niistä mainittiin erityisesti pääkaupunkiseudulla.

Yksi profiili, mikä myös nostaa päätään on tämä krooninen velkaongelma, se että velkaongelmat periytyy. Jos on vanhemmilla tai isovanhemmilla ollut, niin on todennäköistä, että se tulee alaspäin polvessa. Mulla on ollut kolme polvea asiakkaana: mummi, äiti, tytär. (Helsingin tvn.)

Kun köyhä turvautuu pikavippiin ostaakseen ruokaa, sosiaaliturva ei ole ollut riittävä tai on mieluummin otettu pikavippi kuin lähdetty sosiaalitoimistoon (ks. Kuivalainen 2007). Yksi ongelma toimeentulojärjestelmässä on se, että lainojen lyhennyksiä ei huomioida menolaskelmassa avustusta haettaessa. Toisin sanoen asiakkaalla ei ole käytännössä sitä rahaa käytössä, minkä laskelma näyttää. Lisäksi velka lasketaan tuloksi toimeentuloa haettaessa eli pikavipin ottaminen rajoittaa tuen saamista.

Se on tuplahäviö sille asiakkaalle. Jos ottaa 500 velkaa niin se huomioidaan plussaksi laskelmassa, ja vaikka hän lyhentäisi toista velkaa saman verran, sitä ei huomioida. (Sosiaaliviranomainen, Espoo.)

On tullut esille tapauksia, joissa vuokraan tarkoitettulla rahalla maksetaan velkoja. Sillä voi olla vakavia seurauksia. Vaikka häätöhaasteiden määrä on pysynyt tasaisena viime vuosina, toteutuneiden häätöjen on kasvanut vuosituhannen alun viidesosasta kolmannekseen (Rantala & Tarkkala 2009, 26). Seuraava lainaus on Kouvolan velkaneuvojalta, mutta sama ongelma on todettu usein esimerkiksi Espoon sosiaalitoimessa, jossa se koetaan hyvin turhauttavana.

Luulisi, että on itsestään selvää, että vuokra ja sähkö maksetaan, mut se ei ole niin kaikille (...) Vuokrasta saadaan kuitenkin äkkiä aika iso rahamäärä. Jos on muutama pikavippi, mitkä on pakko maksaa, eikä sitä rahaa saa mistään muualta, niin vuokrasta saa aika helposti. Jätät jonkun puhelinlaskun maksamatta niin saat ehkä muutaman kympin. Mut jos jätät vuokran maksamatta, saat satoja. (Kouvolan tvn.)

Edellä puhuttiin mielenterveysongelmaisten erityisestä suojattomuudesta luottomarkkinoilla. Sama koskee ylipäänsä syrjäytyneitä, moniongelmaisia ihmisiä. Asiakaskunnassa on esimerkiksi vakavista päihdeongelmista kärsiviä sekä vankilasta vapautuneita.

Minusta pahimpia syrjäytyneiden moniongelmaisten kannalta ovat tällaiset luotot, missä ei kysytä mitään. Jos joku puhelinnumero sattuu olemaan, vaikka asunnosta olisi tietoaakaan, niin saa sen velan. (Takuu-Säätiö.)

Osasta velkaongelmissa auttavien tahojen asiakkaita välitetty puhelimitse kuva suuresta akuutista kriisistä liittyen häätöihin ja itsemurhalla uhkaamisiin. Ne vaikuttavat hiukan lisääntyneen. Tällaiset tilanteet ovat erityinen haaste toimijoille, joskin Tampereen velkaneuvojan mukaan ”vali-

tettava tosiasia on, että tällaiset ihmiset, jotka suuressa hädässä soittavat, yleensä eivät tule sitten kuitenkaan”, vaikka heille saataisiinkin annettua nopeasti aika. Toisinaan asiakkaalla on niin suuri hätä, että hänet on mielekkäintä ohjata ensin muunlaisen avun piiriin.

Velanhoitojärjestelmän kohtaanto-ongelma

Velkaongelma ei ole yksin yksilön. 1990-luvun lama-ajan velkaongelmista tiedetään, että vaikka moni on vuosien jälkeen selviytynyt niistä esimerkiksi velkajärjestelyllä, osa on jäänyt velkakierteeseen ja syrjäytynyt (Lehtonen 2000; Kiander 2001, 133). Näin kotitalouksien vakavilla velkaongelmilla on myös yhteiskunnallisen hyvinvointiongelman luonne, joka näkyy sosiaali- ja terveydenhoitokustannuksina.

Vaikka velkaongelmaisten määrä on vuosikymmenen puolivälistä alkaen selvästi lisääntynyt, velkajärjestelyjen määrässä ei tapahtunut erityistä kasvua. Mistä on kysymys? Yhteiskunnan tarjoamat järjestelyt velkaongelmien hoitoon korostavat elämäntilanteen yllättävän ”legitiimin” muutoksen merkitystä velkaantumisen taustalla. Esimerkiksi laissa yksityishenkilön velkajärjestelystä (1993/57, 9 § 1 mom.) todetaan, että ”maksukyvyttömyyden pääasiallisena syynä on velallisen maksukyvyyn olennainen heikentyminen sairauden, työkyvyttömyyden, työttömyyden tai muun olosuhteiden muutoksen vuoksi pääasiassa ilman velallisen omaa syytä”. Velkajärjestelylain mukaan ”ilmeisen kevytmielinen velanotto” on vastaavasti velkajärjestelyyn pääsemisen este (10 § 7 mom.), ja monesti nopea ja hallitsematon pikavipeillä ja vakuudettomilla luotoilla velkaantuminen tulkitaan kevytmieliseksi. Tosin haastattelujen mukaan tuomioistuimet tekevät kevytmielisen velanoton sisällöstä toisistaan poikkeavia tulkintoja. Lain mukaan huomioon tuleekin ottaa myös se, ”minkälaista harkintaa hänen asemassaan olleelta henkilöltä [velkaantuneelta] sellaisissa olosuhteissa kohtuudella voidaan edellyttää” (10 § 7 mom.).

Joka tapauksessa yhteiskunnalliset järjestelyt velkaongelmissa auttamiseksi eivät pysty täysin vastaamaan tämän hetken velkaongelmiin niiden muuttuneen luonteen takia. Auttavien tahojen kokemuksen mukaan monien velkojien asetelma hankaloittaa sovintojen tekemistä velkojien kans-

sa. Lisäksi velkojen kokonaismäärä saattaa ylittää rajan Takuu-Säätiön takaukseen (34 000 euroa) tai kunnan sosiaaliseen luototukseen (muutamasta tuhannesta 15 tuhanteen kunnasta riippuen). Sosiaalista luottoa ei kuitenkaan ole edes riittävästä tarjolla, ja maksukyvyyn pitäisi olla riittävä näihin järjestelyihin.

Nopeassa ja hallitsemattomassa velkaantumisessa on puolestaan vaikea ylipäänsä auttaa. Erilisiä velanhoitojärjestelyjä ei juuri kannata laatia, jos lisävelkaantuminen todennäköisesti jatkuu. Niinpä esimerkiksi rahapelien pelaamisen ja maanis-depressiivisen käyttäytymisen seurauksena syntyneiden velkaongelmien hoito on haastateltavien mukaan erityisen haastavaa, sillä kierre käynnistyy helposti uudelleen. Velkaantumisen syy pitäisi siis saada ensin hallintaan, joskin diagnosoitu mielenterveysongelma voi olla peruste velkajärjestelylle.

Haastatteluissa tuli toistuvasti esille, kuinka apua haetaan usein vasta, kun lisäluottoja ei enää myönnetä maksuhäiriömerkinnän takia tai kun velat ovat jo menossa ulosottoon. Monesti ainoa mahdollisuus on siirtyminen ulosoton asiakkaaksi. Kun tilanne alkaa tasaantua, voidaan tapauksesta riippuen palata muihin vaihtoehtoihin loppuvelan ratkaisemiseksi. Paljon puhuttiin myös siitä, kuinka elämönhallintaongelmat huomioon ottavalle talousneuvonnalle on suurta tarvetta, mutta se vaatii monessa tapauksessa asiakkaan yleisen elämäntilanteen huomioon ottamista, moniammatillista työtettä ja sosiaalisen tuen tarjontaa ja siksi hyvin erityistä työtettä, jolla voi purkaa ongelmien vyyhtiä (ks. Nykänen 2008, 9; Niemi-Kiesiläinen & al. 1991, 164; OM 2004, 14). Joskus tilanne vaatii ensin rauhoittamista, jos asiakas on kovin ahdistunut.

Lopuksi

Viime vuosina kulutusluottojen hallitsematon käyttö paitsi kodin hankintoihin myös arjesta selviytymiseen ja riippuvuuksien ylläpitoon on ollut monen vakavan velkakierteen alku. Vakuumdettomien luottojen helppo saatavuus onkin radikaalisti lisännyt vähävaraisten ja riippuvuudesta kärsivien mahdollisuuksia elämääntävän rakentamisessa. Meneillään oleva talouskriisi vaikuttaa osaltaan velkaongelmien lisääntymiseen, mutta niiden ilmenemistä voi jossain määrin viivästyttää ja pahentaa se, jos kulutusluotoilla pai-

kataan syntyviä maksuvaikeuksia. Tämänkaltaiset muutokset eivät kuitenkaan tarkoita, että vasta sitten Suomessa olisi ”suuri yhteiskunnallinen velkaongelma”. Kotitalouksien velkaongelmat alkoivat lisääntyä merkittävästi jo vuosien 2005 ja 2006 aikaan.

Ongelmiin johtava luotoilla velkaantuminen ei katso ikää eikä sosiaalista asemaa. Yksi hyvin tyyppillisiin velkaongelmista kärsivä on keski-ikäinen, elatusmaksuja maksava mies, mutta erityisiä riskiryhmiä on monia: yksinhuoltajien ja isoja asuntolainoja ottaneiden lapsiperheiden lisäksi nuoret ja eläkeikäiset, joilla maksuhäiriömerkintöjen määrä on ollut kasvussa. Moni köyhä ottaa velkaa elämiseen, ja isona haasteena ovat elämönhallintaongelmat ja riippuvuuksien lisääntyminen velkaongelmien taustalla. Maksuvaikeuksia pyritään usein ratkaisemaan itse markkinoiden avulla ottamalla ylimenokauden ajaksi lainaa laskujen ja aiempien velkojen maksamiseksi. Koska kulutusluotot ja varsinkin pikavipit ovat kalliita elämän rahoitusmuotoja, ne lisäävät yhteiskunnallista eriarvoisuutta kohdentuessaan erityisen haavoittuviin ja huono-osaisiin väestöryhmiin. Monen velkaantuminen olisi tullut päätökseen aiemmin ja pienemmällä kokonaissummalla ilman kulutusluottojen suoma mahdollisuutta ongelman pitkittämiseen.

Toimijuuden paradoksi

Syitä luottojen käytön edistämään velkaantumiseen on haettu rahoitusjärjestelmän ja sen markkinoinnin luonteesta yhdistyneenä itsestään vastaavan kuluttajakansalaisen ideaaliin. Velkaongelmissa kohtaavat yksilöllinen kulutuskäyttäytyminen, yksilön vastuu ja itse pärjäämisen eetos sekä ratkaisujen hakeminen markkinoilta. Luottojen käyttö edustaa itsenäistä ratkaisua ja nopeaa tarpeen tyydytystä, jossa kenellekään ei tarvitse selvittää rahantarvetta, eli kyky vastata itsestään ei kyseenalaistu häpeällisesti ulkopuolisille. Ratkaisu on näennäisesti ihanteellinen autonomiaa ja vahvaa toimijuutta korostavassa nyky-yhteiskunnassa.

Kenen tahansa on vaikea toimia tasavertaisena sopimuskumppanina luottomarkkinoilla, jossa tarjoajat ovat taloudelliseen hyötyyn tähtäviä alansa ammattilaisia ja pirstonainen järjestelmä vaikeasti hallittavissa. Silti ihmisillä on myös lähtökohtaisesti erilaisia valmiuksia hallita rahoitusjärjestelmän logiikkaa sekä ylläpitää itsekuria luottomilta tuntuvien mahdollisuuksien avaruu-

nessa. Lainanotto on sopimuksena illuusio, joka piilottaa epätasa-arvon vapaan valinnan hämäävään kaapuun (ks. Sulkunen 2009, 181). Samalla kun vapaaehtoiset, markkinaperusteiset ratkaisut ovat usein kalliita, niitä ottavat myös ne, joilla olisi niihin vähiten varaa, eikä luoton ottaja välttämättä ymmärrä todellisten kulujen muodostumista. Näin uusi yhteiskunnallinen eriarvoisuus perustuu yksilö kykyyn toteuttaa itseään kuluttajakansalaisena ja vastata elämänhallinnastaan (Rose 1998, 75–76).

Kuluttajan rooli itsenäisenä valitsijana ja sopimusosapuolena markkinoilla sisältääkin monia riskejä, kuten kykyä ylläpitää markkinaperusteisten ratkaisujen edellyttämää vahvaa toimijuutta (Rose 1998, 100, 168). Luottoja tarjotaan ikään kuin olettaen, että kuka tahansa kykenee niiden käyttöä hallitsemaan. Vanhojen velkojen maksumuutoksilla mahdollistaa edelleen uskon toimivuuden, vaikka se tosiasiallisesti heikentää toimivuuden edellytyksiä. Yhteiskunta tai luotonantajat eivät kontrolloi kokonaistilannetta samalla, kun henkilö saattaa ajatella, että ei kai minulle annetaisi vielä lainaa, jos olisin ongelmissa. Otan vielä yhden ja ratkaisen sillä itse ongelmani, kunnes tilanne päättyy viimein umpikujaan. Siinä vaiheessa yhteiskunnalliset järjestelyt tarjoavat huonosti apua.

Kysymys vastuun jakautumisesta

Oman talouden hallintaa vaikeuttaa tulevaisuudessaakin se, jos luottoja myönnetään löyhin perustein. Velkaongelmien tila vuosikymmen lopussa nostaa esille moraalisia dilemmoja: kuinka yksilön ja yhteiskunnan vastuun tulisi jakautua, entä mikä on luotonantajien ja velkojien vastuu? Pitäisikö kulutusluottojen hakemisen yhteydessä selvittää todellinen maksukyky, ja mikäli se nyt jää tekemättä, kenellä on vastuu epäonnistuneesta luottopäätöksestä?

Vastuun jakautumisen problematiikkaa hämmentää kysymys samuudesta ja erilaisuudesta tai toisin ilmaistuna kysymys autonomiasta ja erillisyydestä (ks. Sulkunen 2009, 138–139). Luottojen tarjonta perustuu oletukselle autonomisesta yksilöstä, jolloin ehdot ja mahdollisuudet ovat samat kaikille. Jokainen on tietenkin vastuussa lainanotostaan, mutta luottojen maailmassa muille eli toisenlaisille – heikosti pärjääville, haavoituville ihmisryhmille – ei ole tarjolla turvarakenteita, vaikka järjestelmä on luonteeltaan herkästi

haavoittava. Luotoilla velkaantuneet eivät kuitenkaan ole ideaalimielessä uhreja (Christie 1986). Joukossa on toki nuoria, vanhoja ja sairaita, mutta myös hyvin toimeentulevia. Luotoilla tyydytetään tyyppillisesti omia tai oman perheen tarpeita, eikä kenenkään voida sanoa olevan väärässä paikassa väärään aikaan.

Valtion rooli tällä velkaongelmien erityisellä yhteiskunnallisella lohkolla ilmentääkin nykyisellään vahvasti liberaalia yhteiskuntamallia, jossa valtion tarjoama suoja markkinoiden toiminnan aiheuttamia hyvinvointiriskejä vastaan on pieni ja jossa ratkaisut ovat pitkälti yksilöllisiä ja markkinapohjaisia (ks. Esping-Andersen 1990). Keskustelu yhteiskunnan vastuusta ei ole uusi asia (ks. Kuluttajavirasto 2006), mutta se on viime aikoina vahvistunut luoden luotoilla velkaantuneille uhristatusta. Vuonna 2010 voimaan tulevalla lainsäädännöllä pyritään rajoittamaan pikavippien markkinointia, ja oikeusministeriössä lainvalmistelutyöryhmä on esittänyt velkajärjestelyn maksuohjelman lyhentämistä, tavoitteena saada vielä toimintakykyiset kansalaiset aktiivisiksi toimijoiksi: ”Ei voida pitää hyväksyttävänä sitä, että yhteiskunnalle koituu voimallisten luottojen markkinoinnin seurauksena huomattavia kustannuksia ja kansalaiset joutuvat velkaantumisen vuoksi syrjäytymisvaaraan” (OM 2009a, 20). Työryhmä pohtii jatkossa velkajärjestelyyn pääsyn edellytysten ajantasaisuutta ”nykyisessä luottoyhteiskunnassa, jossa esimerkiksi pikaluottoja myönnetään ja saadaan helposti. Tavoitteena tulisi olla oikeudenmukainen vastuunjako velallisen ja velkojan välillä maksuhäiriötilanteessa” (OM 2009b). Lisäksi kulutusluottoja koskevan lainsäädännön kokonaisuudistuksessa kiinnitetään huomiota hyvään luotonantotapaan. Sen vastaista olisi mm. luoton markkinointi tavalla, joka ”olisi omiaan selvästi heikentämään kuluttajan kykyä harkita luoton ottamista huolellisesti” (OM 2009c, 40).

Uudistustyö ilmentää kiinnostavaa yhteiskunnallista siirtymää, jossa tunnustetaan, kuinka markkinalogiikka lisää avuttomuutta pärjätä kulluttavana kansalaisena. Myös henkilökohtaiselle talousneuvonnalle on tarvetta elämänhallintaongelmat huomioon ottaen. Se puolestaan tarkoittaa paternalistista auttamista tilanteessa, jossa kuluttajakansalainen on hukassa yksilöllisten, markkinaperusteisten ratkaisujensa kanssa, johon ympäröivä yhteiskunta on häntä rohkaissut.

KIRJALLISUUS

- Bauman, Zygmunt: Sosiologinen ajattelu. Tampere: Vastapaino, 1997
- Berndthal, Matthew J. & Crockett, David & Rose, Randall L.: Credit cards as Lifestyle Facilitators. *Journal of Consumer Research* 23 (2005): 130–145
- Caskey, John P.: Fringe banking and the Rise of Payday Lending. Teoksessa: Bolton, Patrick & Rosenthal, Howard (toim.): *Credit Markets for the Poor*. New York: Russell Sage Foundation, 2005
- Christie, Nils: The Ideal Victim. Teoksessa: Fattah, Ezat A. (toim.): *From Crime Policy to Victim Policy*. Lontoo: MacMillan, 1986
- Erasmus, Alet C. & Lehani, Kethuswepage: Store Cards: is it a matter of convenience or is it the facility used to sustain lavish consumption? *International Journal of Consumer Studies* 32 (2008): 211–221
- Erjanti, Kaija: Taloustilanteen vaikutuksia kotitalouksille. Luento. Velkaneuvonta ry. 15 vuotta -juhlaseminaari 11.12.2008. Helsinki: Etelä-Suomen lääninhallitus, 2008
- Esping-Andersen, Gosta: *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1990
- Finanssialan Keskusliitto: Säästäminen ja luotonkäyttö. Tutkimusraportti. Kevät 2008. Helsinki: Finanssialan keskusliitto, 2008
- Hill, Ronald Paul & Kozup, John C.: Consumer Experiences with Predatory Lending Practices. *The Journal of Consumer Affairs*, 41 (2007): 29–46
- Hirschman, Elizabeth C.: Differences in Consumer Purchase Behavior by credit card payment system. *The Journal of Consumer Research* 6(1979): 58–66
- Kaartinen, Risto & Lähteenmaa, Jaana: Miten ja mihin nuoret käyttävät pikavippejä ja muita kulutusluottoja? Rahoitetut tutkimukset 10/2006. Helsinki: kauppa- ja teollisuusministeriö, 2006
- Kaartinen, Risto & Autio, Minna & Lähteenmaa, Jaana: The use of small instant loans among young adults – a gateway to a consumer insolvency. *International Journal of Consumer Studies* 33 (2009): 407–415
- Kangas, Olli: Yli miljoona pikavippiä vuodessa. Tieto&trendit 4–5/2008. Helsinki: Tilastokeskus, 2008
- Kiander, Jaakko: 1990-luvun talouskriisi. Suomen Akatemian tutkimusohjelma: Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Helsinki: Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen julkaisuja 27:5, 2001
- Kuivalainen, Susan: Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja merkitys. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (2007): 1, 47–56
- Kuluttajavirasto: Ajankohtaista kuluttajaoikeudesta. Teemana vastuullinen luotonanto 4/2006. <http://www.kuluttajavirasto.fi/Page/5ba88b22-a1c0-4200-a9a6-909ddf76807.aspx>, luettu 28.0.2009
- Kuluttajavirasto: Velkaantumisen taustat. Kysely talous- ja velkaneuvojille 2008. Helsinki: Kuluttajavirasto, 2008
- Lee, Jinkook & Kwon, Kyoung-Nan: Consumers' Use of Credit Cards: Store Credit Card Usage as an Alternative Payment and Financing Medium. *The Journal of Consumer Affairs* 36 (2002): 239–262
- Lehtonen, Heikki: Talouden, työmarkkinoiden ja sosiaalipolitiikan lamat. Teoksessa: Kiander, Jaakko (toim.): 1990-luvun talouskriisi. Suomen Akatemian tutkimusohjelma: Laman pitkä varjo, seminaari 13.4.2000. Helsinki: Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen julkaisuja 27:4, 2000
- Lähteenmaa, Jaana & Strand, Teija: Pelin jälkeen: velkaa vai voittoja? Tutkimus velan ottamisesta rahapeleihin, erityistarkastelussa nettipokeri ja pikavippaaminen. *Stakesin raportteja* 25/2008. Helsinki: Stakes, 2008
- Mattinen, Olli & Bedretdin, Tülin: Kotitalousluottokyselyn 2008 yhteenvedo. Helsinki: Rahoitustarkastus, 2008. www.rahoitustarkastus.fi/NR/rdonlyres/01124A97-4162-4308-B5AC-8C3AC-154C10C/0/Kotitalousluottokysely_031208_yhteenvedo.pdf, luettu 29.12.2008
- Mutttilainen, Vesa: Luottoyhteiskunta. Kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 189. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2002
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna & Tala, Jyrki & Wilhelmsen, Thomas: Kuluttajien velkasaneeraus. Tarve ja mahdollisuudet. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 106. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1991
- Nykänen, Maija-Helena: Tutkimus Espoon talous- ja velkaneuvonnan asiakkailleen tarjoamasta avusta ja tuesta. Espoon talous- ja velkaneuvonta, 2008
- OM: Velkahallintaohjelma, osa I, Velkahallintatyöryhmän ehdotukset. Työryhmämietintö. Helsinki: Oikeusministeriö, 2004
- OM: Maksuohjelman kesto. Velkajärjestelytyöryhmä. Työryhmämietintö 2009:20. Helsinki: Oikeusministeriö, 2009a
- OM: Työryhmä pohtimaan yksityishenkilön velkajärjestelyn maksuohjelman lyhentämistä. Tiedote 22.09.2009. <http://www.om.fi/Etusivu/Ajankoh-taista/Uutiset/1247667046539>, luettu 28.9.2009
- OM: Kulutusluottoja koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus. Työryhmämietintö 2009: 15. Helsinki: Oikeusministeriö, 2009c
- Rantala, Kati & Tarkkala, Heta: Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 90. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2009
- Rose, Nikolas: The crisis of the "social": Beyond the social question. Teoksessa: Sakari Hänninen (toim.): *Displacement of social policies*. Jyväskylä: Publications of Social and Political Sciences and Philosophy 19, 1998
- Sassatelli, Roberta: *Consumer Culture. History, Theory and Politics*. Lontoo: Sage, 2007
- Soman, Dilip: Effects of Payment Mechanism on Spending Behavior: The Role of Rehearsal and Immediacy of Payments 27 (2001): 460–474

Soman, Dilip & Cheema, Amar: The Effects of Credit on Spending Decisions: The Role of the Credit Limit and Credibility. *Marketing Science* 21 (2002): 32–53

Sulkunen, Pekka: The Saturated Society. Governing Risk and Lifestyles in Consumer Culture. Lontoo: Sage, 2009

Sullivan, Teresa A. & Warren, Elizabeth & Westbrook, Jay Lawrence: The Fragile Middle Class. Americans in Debt. New Haven & Lontoo: Yale University Press, 2000

Tilastokeskus: Kuluttajabarometri, Luottokanta, Velkaantumistilasto, 2008–2009

Valkama, Elisa & Muttilainen, Vesa: Maksuvaikeudet pikaluottomarkkinoilla. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 86 Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2008

Zapera: Market Research Study on Financial Literacy with 18–19 years old and their parents in Denmark, Finland, Northern Ireland, Norway, Republic of Ireland and Sweden. Tanska: Zapera.com A/S, 2008. www.danskebank.com/da-dk/om-os/Nyhedsarkiv/Documents/Market%20Research%20Study%20on%20Financial%20Literacy.pdf, luettu 16.1.2009.

ENGLISH SUMMARY

Kati Rantala & Heta Tarkkala: Debt problems and their management as mirrors of the market logic in society (Luotosta luottoon. Velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä)

In recent years the use of unsecured consumer loans not only to finance household purchases but also everyday expenses and addictions has triggered spiralling debt problems for increasing numbers of people. This article explores the development of typical debt problems with a view to identifying groups at risk and the general dynamics of these problems. In addition, the discussion extends to the public support systems available for people facing debt problems. The data consist of interviews with 14 organizations providing debt assistance as well as online advertisements for 18 companies offering consumer loans, including SMS loans.

The easy availability of unsecured loans has made it much easier for people of limited means and those struggling with various addictions to finance their everyday life. One category of people who have run into debt problems are middle aged men paying maintenance, but there are various other risk groups: single parents, families with children who have taken out large mortgages, young people and pensioners living in arrears, etc. Many poor people take out loans to finance their living costs. One major challenge is presented by life control problems and the growth of mental health problems and compulsive gambling as a cause of debt problems. People often try to resolve their financial problems by themselves, taking out short-term market loans to help them juggle existing debts and pay off earlier loans.

This trend is indicative of profound changes in consumer behaviours as well as in the relationship between the individual, markets and society. Increasingly, seeking protection against welfare threats is delegated from the government to the individual, with the solution provided by the markets. This trend is further enhanced by the notion of the consumer as an independent, responsible agent who is well capable of keeping things under control.

However, for consumers an equitable partnership is difficult to realize in a credit market where credit providers are professionals in the fragmented system of financing consumption whose sole aim is to maximize their profits. Furthermore, some consumers are less well placed than others to understand the logic of the financing system and to maintain the self-discipline that is required in the space of seemingly endless opportunities. Since consumer loans are very expensive ways of financing everyday life, they compound the problems of social inequality by the simple fact that they are needed and used by particularly vulnerable and underprivileged groups of society. The public support systems currently available for these people are unable to resolve their problems, largely because the nature of those problems has changed so radically. The state of the debt problem right now, at the end of the decade, raises important moral dilemmas about the division of responsibilities between society, individuals, and credit providers.

KEY WORDS:

debt, market logic, consumer loans